

UOT 94”19/...”

**MÜASİR BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRDƏ
YUMŞAQ GÜC ANLAYIŞI VƏ ƏSAS MƏNBƏLƏRİ****N.F.ÇIRAQLI****Bakı Dövlət Universiteti
chiraglinazrin@yahoo.com**

XX əsrin sonlarında meydana çıxan yumşaq güc anlayışı mədəniyyət, xarici siyasət kimi dəyərlərə əsaslanaraq bir çox dövlət tərəfindən müxtəlif məqsədlərlə istifadə olunmağa başlandı. Bütün güc növlərini xarakterizə etsək görərik ki, hər birinin ortaq cəhəti maraqlarını həyata keçirmək məqsədilə hadisələrin nəticəsini dəyişmək bacarığıdır. Beynəlxalq münasibətlərə dair faktlar yaranan gündən etibarən güc faktoru da formalaşmağa başlamışdır. Güc faktoru beynəlxalq münasibətlərdə əsas mövqe tutsa da, tam şəkildə izahına rast gəlinmir. Beynəlxalq təşkilatların yayılması, global medianın formalaşması, yeni aktorların meydana çıxması gücün alternativ növlərinin yaranmasına zəmin hazırlamışdır. “Müasir beynəlxalq münasibətlərdə yumşaq güc anlayışı və mənbələri” adlı məqalədə yumşaq gücün yaranması tarixi, mənbələri araşdırılır.

Açar sözlər: Soyuq müharibə, güc, yumşaq güc, hərbi güc, mədəniyyət, siyasi dəyərlər, xarici siyasət, iqtisadi güc.

Vestfal sistemindən sonra güc qavramı beynəlxalq münasibətlərdə önəmli yer tuturdusa, “qüvvələr balansı” anlayışının diplomatiyaya gətirilməsindən sonra güc siyasi analizlərin mərkəz nöqtəsinə çevrildi. Sərt güclə bərabərləşdirilən güc qavramı bir dövlətin hərbi və iqtisadi potensialından yaranan məcburetə qabiliyyəti olaraq dəyərləndirildi. Güc qavramı və siyasət haqqında ilkin analizlər H.Morgentau tərəfindən aparılmışdır. Morgentauya görə güc ölçülən (iqtisadiyyat, nəqliyyat, təhsil, texnologiya) və ölçülə bilməyən (cəzbətmə, şirnikləndirmə və s.) olaraq iki yerə bölünür. Güc qavramı ilk dəfə olaraq Vestfal sistemindən sonra Avropa qitəsində dövlətlərarası münasibətlərdə öz əksini tapmışdır. Morgentau “Millətlər arasında siyasət: Güc və Sülh uğrunda mübarizə” kitabında gücü dövlətin beynəlxalq mənfəəti olaraq göstərmişdir. Güc beynəlxalq mənfəət kimi dövlətin beynəlxalq münasibətlər sisteminə müstəqil varlıq olaraq fəaliyyətini təmin edir.

Soyuq müharibədən sonra J.Nye ABŞ-ın sadəcə hərbi və iqtisadi potensiala əsaslanan sərt gücün kifayət olmayacağını və bunun əvəzinə daha az maliyyələşən və dövlətin hegemoniyasını davam etdirmək üçün yumşaq güc terminini gündəmə gətirmişdir. Joseph Nye Soyuq müharibədən sonra güc qav-

ramı ətrafında müzakirələrin yaranması ilə ona başqa bir aspektdən yanaşmış və 1990-cı ildə çıxan *Bound to Lead* adlı kitabında onun yeni formasını beynəlxalq münasibətlər ədəbiyyatına gətirmişdir [1]. Nye yumşaq güc qavramı fikrinin ona sahibi olduğunu vurğulasa da, gücün ənənəvi yanaşmadan başqa bir tərəfinin də olduğu fikrini P.Bachrach və M.Baratın məqaləsinə əsasən istinad etdiyini də bildirmişdir. Məsələn, Edvard Karr gücü 3 kateqoriyaya bölərək onlardan birinin fikirlər üzərinə qurulan güc olduğunu göstərmişdir, J.Nye bundan yola çıxaraq yumşaq gücün daha öncədən də mühüm önəm kəsb etdiyini iddia edirdi. Gücü ilk dəfə iki ayrı kateqoriyada: sərt və yumşaq güc olaraq, iki fərqli aspektdən dəyərləndirən Joseph Nye olmuşdur. Nye-a görə güc başqalarının maraqlarını öz maraqları yönündə dəyişə bilmə potensialıdır. Nye görə sərt və yumşaq güc arasında əlaqə mövcuddur hər ikisi də başqalarının davranışına təsir edərək istəklərini həyata keçirir. Onlar arasındakı fərq isə istifadə olunan idarə sistemi və mənbələrdir [3]. Sərt gücdə hərbi və iqtisadi amillərdən istifadə olunsa da, yumşaq güc cəzbedici ünsürlərə üstünlük verir. Lakin bəzi hallarda güclü iqtisadiyyata sahib olan dövlət təkcə maliyyə yardımları üçün deyil həm də cazibə vasitəsi olaraq da istifadə olunur. Dövlətin güclü yumşaq güc potensialına sahib olması üçün onun legitimliyi də mühüm şərtidir. Əgər bir dövlət gücünü, maraqlarını, məqsədini başqa dövlətlər qarşısında legitimləşdirsə, daha az təzyiqlə qarşılaşar.

Daha əvvəl də qeyd etdiyim kimi dövlətlər maraqlarını həyata keçirmək üçün gücdən istifadə edirlər. Lakin dövlətlər öz maraqlarını müəyyənləşdirərkən onların vacibliyinə əsasən qruplaşdırırlar və ilk kateqoriyada dövlətin təhlükəsizliyinə təhdid yarada biləcək məsələlər durur. Yumşaq güc isə sonrakı sıraları tutan mövzularla, insan hüquqları, demokratiya kimi mövzularla daha yaxından bağlıdır. Yumşaq güc demokratiya modeli formalaşdıraraq insanları ona məcbur etmək əvəzinə cəlb etməyə üstünlük verir [2].

Yumşaq güc vasitələrinin istifadə olunması sərt güc vasitələrinə nisbətən daha çətin hesab olunur. Buna səbəb yumşaq güc üzərində tam olaraq hökumət nəzarətinin olmamasıdır.

J.Nye öz əsərlərində dövlətin yumşaq güc qaynaqlarını 3 kateqoriyada dəyərləndirir:

- 1.Mədəniyyət (başqalarını cəlb etdiyi halda);
- 2.Siyasi dəyərlər (Dövlət daxili və ya xaricində ona uyğun yaşandıqda);
3. Xarici siyasət (digərləri tərəfindən legitim və əxlaqi normalara uyğun gələn standart olaraq görüldükdə).

Mədəniyyət-Dünyadakı hər bir dövlətin özünə xas mədəniyyəti mövcuddur. Lakin bunun yumşaq güc potensialı olması və yaxud da gücə çevrilməsi üçün başqaları tərəfindən cəlb ediciliyinin olması zəruridir. Nye öz əsərlərinin mərkəzində daha çox amerika mədəniyyətini təhlil etdiyi üçün mədəniyyətin Amerikaya maraqlı olmayan lakin yumşaq güc üçün əhəmiyyət kəsb edən istiqamətlərini diqqətdən kənar qoymuşdur. Nye göstərir ki, ABŞ-ın qlobal liderliyinin davam etməsinin əsas səbəbi amerika mədəniyyətinin dünyada

sürətlə yayılmasıdır. Bu fikri irəi sürərkən alman redaktor J.Jossesin ABŞ-ın yumşaq gücünün, iqtisadi və həbi gücündən çoxdur bəyanına əsaslandırmışdır. Joffe ABŞ və SSRİ-nin yumşaq gücünü qarşı qarşıya gətirərək belə nəticə ortaya qoymuşdur ki, SSRİ-nin yumşaq güc potensialı hərbi sərhədləri ilə məhdudlaşır [5]. J.Nye hesab edir ki, mədəniyyət cəmiyyət üçün vacib olan dəyər və fəaliyyətlərin məcmusudur. Nye yumşaq gücü tamamilə mədəniyyətə bağlayan fikirlərə qarşı öz mövqeyini bildirərək qeyd etmişdir ki, mədəniyyət yumşaq gücün önəmli tərəflərindən olsa da gücə bərabər deyil. Amerikan mədəniyyətinin dünyada daşıyıcısı hesab olunan blue jeans, Coca Cola, Mcdonalds kimi markaların ABŞ xarici siyasətinə birbaşa təsir göstərməsi fikirləri reallığa uyğun deyil. Çünki hər hansı dövlətdə bu məhsulların satılması onların amerika siyasətinin tərəfdarı olması demək deyil. Mədəniyyətin maarifləndirmədən daha çox əyləncə xarakterli olmasını nəzərə alaraq bəzi qruplar onun heç bir siyasi təsirinin olmadığını irəli sürürlər. Lakin nəzərə alsaq ki, ABŞ film sənayesinin mərkəzi hesab olunan Hollywood dünyanın ən böyük vizual simvol ixracatçısı olaraq tanınır, bunun ən böyük səbəbi isə müxtəlif görüntülər vasitəsilə informasiyaların ötürülməsi və musiqi, filmin siyasi informasiya daşıyıcısı olmasıdır [6].

Liberal düşüncə və azadlıq fikirləri ilə siyasi məqsədlərə qulluq edən digər bir mədəni dəyər musiqidir. Soyuq müharibə ərəfəsində Qərb blokunun Şərqə inteqrasiyasında musiqinin böyük rolu olmuşdur. 1950-ci illərdə Çexoslovakiyada kommunist hökumətin bir qrup gənci əxlaqi cəhətdən uyğun hesab olunmayan amerika musiqisini dinlədikləri üçün cəzalandırması cəmiyyətdə əks təsir göstərmişdir. Belə ki, artıq 1980-ci illərdə Beatles-in sui qəsd qurbanı solisti J.Lennonun şərafinə paytaxt Praqada büst qoyulmuş və sülh, demokratiya çağırışları edilmişdir. Bütün bu nümunələrdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, musiqi özünə məxsus xüsusiyyətlər ilə yanaşı, siyasi obraza çevrilərək hadisələrin istiqamətləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Soyuq müharibənin ABŞ-ın lehinə nəticələnməsində sərf güclə yanaşı yumşaq gücün də təsiri olmuşdur. ABŞ öz mədəniyyətini əks etdirən televiziya proqramları və filmlər Şərq Bloku dövlətlərini Berlin divarı dağıdılmadan öncə cəlb etmişdir.

Siyasi dəyərlər-J.Nye yumşaq gücün digər mənbəyi olaraq göstərdiyi siyasi dəyərləri demokratiya və insan hüquqları çərçivəsində analiz etmişdir. Bir dövlətin demokratiya və insan hüquqlarına sahib olması onun beynəlxalq aləmdə maraq dairəsinə çevrilməsində və buraya kütləvi insan axınının sürətlənməsinə müsbət təsir göstərir. Dövlətin sahib olduğu siyasi dəyərlərin yumşaq gücə çevrilməsi üçün digər dövlətlərin maraq dairəsində olması zəruri məsələlərdən biridir [8]. Dövlətin müsbət görünüş formalaşdırması üçün işsizlik, uzun-ömürlülük səviyyəsi, sosial müdafiə imkanları kimi sahələrin də böyük təsiri olur. ABŞ və Avropanın yumşaq güc potensiallarını müqayisə etdikdə görə bilərik ki, hər nə qədər ABŞ-ın tətbiq etdiyi edam cəzası onun imicinə mənfi fikir təsir göstərsə də oradakı dini azadlıqlar Avropadan daha irəli səviyyədədir.

Hökumətlərin təsir və idarə sistemindən asılı olaraq yumşaq gücün 2 mənbəyi-mədəniyyət və siyasi dəyərləri müqayisə etdikdə arasında fərqliliklər meydana çıxır. Belə ki, hökumətlər, siyasi dəyərlərin müəyyənləşməsində, yaranmasında daha maraqlı olurlar bu səbəblə də mədəni fəaliyyətlər siyasi dəyərlərə nisbətən daha sürətlə inkişaf edir.

Xarici siyasət – Nye-nin irəli sürdüyü yumşaq güc qaynaqları içərisində ən sürətli dəyişikliyə məruz qalan xarici siyasətdir. Xarici siyasətin həyata keçirilməsi adətən hökumətin idarəsi altında olduğu üçün bu sahədə bir dəyişikliyin göstərilməsi və ya islahatların tətbiq edilməsi daha sürətlə baş verir. Bir dövlətin xarici siyasətinin yumşaq güc qaynağı olması üçün digərləri tərəfindən onun legitimləşdirilməsi zəruridir. Bu səbəblə də xarici siyasətdə istifadə olunan vasitələrdən çox onların necə və hansı səbəblə istifadə olunması vacibdir. Nye 1999-cu ildə kosovalıları qorumaq üçün NATO-nun serb güclərinə qarşı BMT-nin qərarı olmamasına baxmayaraq hücumların beynəlxalq aləmdə duyurulmasının yaratdığı yumşaq gücü işıqlandırmaya çalışır. Bu hücumlar BMT-nin razılığı olmadan baş verməsinə baxmayaraq Serbiya qətlia-minın qarşısını almaq məqsədilə həyata keçirildiyi üçün legitimləşdirildi. Nye ölkənin yumşaq gücünə təsir edən xarici siyasət yanaşmalarının üslubunun da böyük rol oynadığını vurğulayır. O, qeyd etmişdir ki, irəli sürülən siyasi istiqamətlər nə qədər doğru olsa belə, yanaşmalarda təkəbbür mövcuddursa, bu siyasətlər heç bir nəticə verməyəcək. 2003-cü ildə Joseph Nye 11 dövlət arasında keçirilən anket nəticələrinə əsasən 65%-in ABŞ-ı təkəbbürlü dövlət kimi tanıdığını və bunun tədricən ABŞ-ın yaratdığı yumşaq güc imajına mənfəət təsir etdiyini qeyd etmişdir. Hətta ABŞ-ın bu mövqeyi avropalılar tərəfindən Şimali Koreyanın nüvə silahına bərabər təhlükə kimi adlandırır [10].

Bütün bu mənbələr yumşaq gücün formalaşması və onun qarşı tərəfin inamını qazanmasında mühüm rol oynayır. Bunu yaratmağın başlıca yolu daxili və xarici siyasət arasındakı balans qorumaqdır. Digər tərəfdən yumşaq gücün mənbələrinin eyni zamanda bir yerdə iştirakı da zəruri deyildir.

ƏDƏBİYYAT

1. Joseph Nye. (2004): *The Means to Success in World Politics*. New York. Public Affairs. pp.1-2
2. Hans Morgentau. (1985): *Politics among Nations; The Struggle for Power and peace*. New York. Alfred A. Knoff INC. pp.126-175
3. J. Nye. *The Changing Nature of World Power*, *Political Science Quarterly*. New York. pp.177-192
4. Ramazan Derleyen. *Uluslararası İlişkiler Teorileri; Realizm*. İletişim yayınları. ss.159-186
5. Joseph Nye. (1990): *Soft Power. Foreign Policy. Twentieth Anniversary*. pp.153-171
6. Edward Carr. *An introduction to the Study of International Relations. The Twenty Years Crisis*. New York. 1939. pp.35-108
7. Keohane, J. Nye. *Power and Independence*. New York. Longman. 2001. pp.10-48
8. Andrew Heywood. *Siyasi İdeolojiler*. Adres Yayınları. 2014. pp.82-110
9. Kalwi Holsti. *The concept of power in the study of international relations. Background*. 1964. Vol.7. No.4. p.179
10. Richard Armitage, J. Nye. (2007): *CSIS Commission on Smart Power, Center for Strategic and International Relations*, pp.19-36.
11. Dahl, R. A. (1957): *The Concept of Power*. *Behavioral Science* Vol.2 , pp.201-215.

12. Forde, S. (1992): Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli . Journal of Politics, Vol.54, No:2 , p.377.
13. Joseph Nye. Get Smart. The Council Of Foreign Affairs.2009.
http://www.ncsas.com/media/cms/Get_Smart_791B7B73109AA.pdf (07.12.2016)
14. Kenneth Waltz. International Structure, National Force and the Balance of World Power. Journal of International Affairs. Vol.2.No.1. pp.215-231.
https://www.jstor.org/stable/24370061?seq=1#page_scan_tab_contents . (07.12.2016)
15. R. Keohane. Theory of World Politics. Neorealism and its Critics. New York. Columbia Press. pp.158-203.
<http://www.ir.rochelleterman.com/sites/default/files/keohane%20neorealism.pdf> (07.12.2016)
16. A. Wendt. Social Theory of International Politics. Cambridge University Press. 1999. p.10
http://assets.cambridge.org/97805214/65571/frontmatter/9780521465571_frontmatter.pdf (07.12.2016) .

ПОНЯТИЕ И ИСТОЧНИКИ МЯГКОЙ СИЛЫ В СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Н.Ф. ЧЫРАГЛЫ

РЕЗЮМЕ

Несмотря на то что силовой фактор занимает одну из передовых позиций в международных отношениях, нет его точного объяснения в доктрине. Распространение международных организаций, формирование мировых СМИ, появление новых игроков на международной арене подготовило почву для возникновения альтернативных видов силы.

В статье Н.Ф. Чыраглы «силовой фактор в международных отношениях и теоретические подходы» исследуются разновидности силы, ее элементы, различные теоретические подходы к этому понятию.

Ключевые слова: сила, жесткая сила, мягкая сила, экономическая сила культуры, внешняя политика, в целях государствами.

SOFT POWER AND ITS MAIN RESOURCES IN THE MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

N.F. CHIRAQLI

SUMMARY

The concept of soft power, which emerged at the end of the XX century, was based on values such as culture and foreign policy and began to be used by many states for various purposes. If we characterize all types of power, we can see that the common feature of each is the ability to change the outcome of events in order to realize their interests. The power factor has also begun to form since the emergence of facts on international relations. Although the factor of power holds a key position in international relations, it is not fully explained. The spread of international organizations, the formation of global media, the emergence of new actors laid the foundation for the creation of alternative forms of power.

The article of N. Chiragli "Soft power and its main resources in the modern international relations" explores the types, elements of power and the aspects from different theories.

Key words: power, hard power, soft power, culture, economic power, foreign policy, political values.